

"НОБЕЛІВСЬКИЙ" РОМАН ВЛАДИСЛАВА РЕЙМОНТА

У статті проаналізовано роман В. Реймонта "Селяни", за який письменник отримав Нобелівську премію. Розкривається глибинна художня сутність епопеї, висвітлюються засоби сюжетотворення, антропологічні орієнтири та цінності твору.

Світову славу принесли Владиславу Реймонту не побутописання з мистецького й навколomистецького середовища ("Комедіантка") і не урбаністична тематика, талановито розкрита в "Землі обітованій". Міжнародне визнання письменник здобув завдяки роману "Селяни" – своєрідній селянській епопеї: художня студія польського села і його мешканців забезпечила найбільший успіх Реймонту як соціальному психологу. Саме за цей твір письменник отримав Нобелівську премію.

Шлях роману до читача був складним і парадоксальним. У 1902 році перші дві частини твору помістив на своїх шпальтах журнал "Тигоднік Ілюстровани", але внаслідок протестів читачів редакція вирішила припинити друк "Селян", хоча згодом й відновила публікацію. Одночасно із завершенням журнального варіанту роману "з продовженням" з'явилася його книжкова версія (1904-1909). Загалом, за життя письменника твір перевидавався п'ять разів.

Дія роману відбувається в селі Ліпці (Ловицькі), де взаємодіють персонажі, але, згідно з назвою твору авторським ключем до інтерпретації – справжнім і єдиним головним героєм роману є селяни. Цим твором Реймонт ніби доповнює та вивершує соціальну парадигму своїх романів: після показу мистецького середовища у "Комедіантці" та буржуазного світу в "Землі обітованій" він звернувся до найчисленнішого соціального стану в тогочасній Польщі – до селянства, його побуту, звичаїв, культури, світогляду, настроїв.

Письменник прагнув показати в одному творі та в одній сюжетно-композиційній конструкції всі верстви населення польського села, залучивши майже дев'яносто героїв. Організуючим центром, навколо якого обертається світ подій і персонажів, є родина Борин – найбагатша в селі, що дозволило авторові зосередити навколо неї якомога більше художнього матеріалу, репрезентувати систему соціальних зв'язків односельців, сусідів, родичів.

Безперечно, Реймонт дуже добре вивчив різноаспектне життя польського села кінця XIX – початку XX сторіч: його знання обіймали основи співжиття сільської громади, особливості конфліктів і способи їх розв'язання. Причому це були не тільки конфлікти, замкнені в

© Радишевський Ростислав, 2007

сільському чи родинному соціумі, а насамперед – суперництво між адміністративною владою і традиційними авторитетами селянського світу: суперечки селян з двором щодо лісу, конфлікт з російською владою про школи та й з німецькими колоністами про землю.

Сюжетний конфлікт художнього тексту розпочинається зі шлюбу Мацяя Борини і Ягни Пачесівни, до якого додається мотив класичного любовного трикутника з елементами інцесту: третя дружина Мацяя, Ягна, та його син від першого шлюбу Антек стають коханцями. Навколо конфлікту Мацяя з сином розгортається дія двох перших томів роману, де кульмінацією постає битва селян за ліс. Саме під час цієї битви Антек в останній момент відмовляється від ідеї батьковбивства й після поранення Мацяя перетворюється на кровного месника. Таке завершення перших двох томів усуває головних героїв від провідної ролі в побудові фабули (смертельно поранений Мацей поволі помирає, а його син Антек потрапляє до в'язниці за вбивство лісничого). У наступних двох томах центральним є жіночий образ (протилежність "чоловічій" першій частині твору) Ганка – дружина Антека, яка тяжко веде господарство, бореться з підступним ковалем за цілісність майна (економічний аспект), а з Ягнуою – за серце чоловіка (моральний аспект).

Особливе місце посідає у романі "Селяни" Мацей Борина – найбагатший господар, який має 32 морги землі, пасовиська і право на спільний ліс. Будучи найбільш авторитетною особою у сільській громаді (адже він не просто багатий, а й умілий та дбайливий господар, який своєю працею створив своє майно), читач має домислювати, що Борина – колишній учасник січневого повстання. На перший погляд герой не надає великого значення цьому факту і презентує його як пригоду бурної юності, але така позиція виступає конспірацією і маскуванню. Адже не випадково саме в його будинку знаходить притулок мандрівний народний учитель Рохо, який проповідує демократичні ідеї з повстанських часів. У постаті Борини автор прагнув показати новий тип селянина, вільного від забобонів і станових комплексів. Для нього Польща і справа її незалежності не асоціюється з "панщиною", як селян-сусідів (старого Плошка, Причека чи Сікори), котрі поважають владу і люто ненавидять панів.

Незважаючи на поважний вік (п'ятдесят вісім років), Мацей одружується втретє з набагато молодшою за нього Ягнуою. Його діями керує дуже сильне почуття, пристрасть, яка приховується під удаваним спокоєм і статечністю, набуваючи різних проявів: жадання, з яким Борина дивиться на молоду, гарну жінку поєднується з прагненням п'яти моргів землі (посаг дружини); коли він розуміє свою жорстоку помилку, то не демонструє своїх почуттів (хоча стоїть перед

непростим завданням зберегти свою честь і авторитет у колі односельців), проте з не меншою пристрасстю прагне помститися за ошуканство невірній дружині й сину Антеку.

Сам Антек, незважаючи на ситуацію тривалого й глибокого конфлікту з батьком, успадкував його найхарактерніші риси: пристрасність, гарячу кров, непоступливість, але передусім – любов до землі, яка перемогла, зрештою, й кохання до Ягни. Антек, як романний герой, характеризується динамізмом та психічною еволюцією, котра взаємодіє з перипетіями вигадливого сюжету. Героєві довелося низько впасти, однак потім підвестися: сліпе жадання землеволодіння (проблема, відома нам із літературної лабораторії Ольги Кобилянської) з гріховною пристрасстю до Ягни ледве не виставили його за межі сільської громади та не скерували його на скоєння страшного гріха батьковбивства. Проте несподівана зміна, що сталася з Антеком під час боротьби батька з лісничим, виступає кульмінацією в його долі. Батьковбивця перетворюється на захисника свого батька й кровного месника, чому сприяє духовне переродження в рамках метафізичного дискурсу "смертю смерть поправ". Це відбувається через покуту у в'язниці в очікуванні на судовий процес. "Старий" Антек "помирає", а новий народжується. Читач бачить тілесну оболонку тієї самої людини, з тим самим ім'ям, але симультанно з іншим її внутрішнім змістом. Тут впадає у вічі алюзія до національної літературної традиції, зокрема, до Конрада з "Дзянів" (ч. III), ксьондза Робака (Яцека Сопліци) з "Пана Тадеуша", Анджея Кміціца з "Потопу" Генрика Сенкевича [1, 2, 3, 4].

Однак психологічна глибина цього образу полягає не в цьому несподіваному "дорослішанні", зміні життєвих орієнтирів, які дозволили йому піднятися у соціальному плані та здобути "моральне" місце його батька – стати вождем сільської громади. Набагато важче дається героєві боротьба з любовними пристрасстями – з гріховним коханням до Ягни, своєї мачухи. Процес духовного очищення у в'язниці вплинув на оцінку пристрассті, змусив згадати його про обов'язки батька й чоловіка, про сором перед Богом, громадою та самим собою, проте він не зміг викорінити кохання до Ягни. Цей момент відкидає будь-які закиди авторові у спрощенні психічного візерунку персонажа, який мовляв занадто різко змінив свої моральні орієнтири, додає цікавості до "внутрішнього" сюжету роману. Адже під час вигнання Ягни з села, "відлучення" її від громади, Антек, який вийшов косити жито, переживає психічну кульмінацію – складну й жорстоку внутрішню боротьбу. Він косить жито, але думає про кохану жінку – через те його моральна перемога набуває великої цінності.

Дружина Антека Ганка постає персонажем не менш яскравим, а у символічно-моральному плані – більш потужним і навіть героїчним

щодо чоловіка. Перебуваючи на початку твору немовби у тіні Мацяя і Антека Борин, у другій частині "Селян" вона відіграє важливу функцію у сюжетотворенні. Подібно до Антека, який пережив доленосний переворот свідомості завдяки трагічному випадку боротьби з лісничим, для розкриття образу Ганки була потрібна критична подія – вигнання із дому тестя, що перетворило просту "молоду, пристойну жінку з червоною хустиною на голові", плаксиву й безпорадну перед кривдами долі на потужний образ жінки-матері, яка зятято готова до останнього боротися за щастя своїх дітей. Розвиток сюжету показав, що Реймонт готував Ганку не для феєричних учинків або приголомшливих моральних перетворень – цей персонаж був покликаний стати уособленням ідеалу польської жінки-селянки. Автор готував її до "тихого" героїства.

Недоля й життєві катастрофи, які випробовували молоду жінку, проявили її справжні якості. Подружня зрада Антека і вигнання з дому змусили подивитися на Ганку по-іншому. Вона заявила про себе як мудра господиня, котра, за відсутності чоловіка, зуміла успішно дати раду найбільшому в селі господарству і захищати його від посягань хитрого й зажерливого коваля. Героїзація Ганки досягає кульмінації наприкінці роману, коли вона твердо відмовляє від себе та від імені своїх дітей залишити батьківську землю й емігрувати до Америки, куди коваль спокушав поїхати її чоловіка. Цей останній характерний для Ганки епізод позиціонує жінку берегинею батьківської землі та є логічним завершенням творення образу ідеальної польської селянки.

Психологічна правдивість персонажа підтверджується поведінкою Ганки. Хоча вона виганяє свекруху після смерті тестя – Мацяя Борини, жінка так чинить не через ненависть або сліпе бажання помсти, а через виправданий страх перед продовженням роману її чоловіка з Ягною. Проте Ганка все-таки виявляє до свекрухи людське ставлення: перед тим, як відправитись на прощу до Ченстохови, жінка просить вибачення в Ягни.

До головних героїв, які характеризуються максимальним ідейно-художнім навантаженням твору, треба залучити Ягну, яка є антиномічною парою до образу Ганки. Занадто гарна й чуттєва, Ягна не вписується в життя сільської громади, вона є яскраво іншою – передусім морально. Неадекватність Ягни виявляється у вільному коханні – адже до заміжжя вона кохала багатьох. Вийшовши заміж за Мацяя Борину, аж ніяк не була йому вірною дружиною (почуття до Антека, клірика Яся, війта). Однак інакшість Ягни полягала не тільки в цьому. Вона набагато чутливіша до краси, ніж її черстві, загрубілі у щоденних господарських клопотах односельці.

Утім, як і Ганка, Ягна була лише дитям природи, всі її моральні переступи відповідають природним імпульсам, яким не може протистояти героїня. Якщо закони природи для Ганки втілилися у незламну волю до виживання, у закладену генетичну любов до землі, потребу опікуватися своїми дітьми, то іманентною сутністю Ягни стало кохання. Письменник виокремлює героїню зовнішньо – вона відрізнялася надзвичайною вродою і яскравим кольорами одягу. Так само колоритною є гама її почувань та почуттів: в її багатому досвіді кохання – поступки потужним природним імпульсам, пошук певного ідеалу, який можна порівняти з пошуками митця, котрий прагне до ідеальної краси. Однак навіть Антека, своє, здавалось би, найглибше кохання, героїня поступово забуває, як тільки той опиняється в ув'язненні. На віддалі її почуття зникає, оскільки воно походить не від абстрактного ідеалу, а від нестримних сил природи. Загасити велике почуття Ягні допоміг війт, який через примітивні і традиційні способи (горілка і неவிбагливі подарунки) здобув прихильність дівчини. Але коханням до клірика Яся героїня довела, що її почуття мали також ідеальну природу, що вона прагнула до високих, витончених почуттів, які не могло надати тільки плотське бажання.

Владислав Реймонт репрезентував панораму життя польського села на межі XIX-XX сторіч. Своєрідними "антигероями", досить однобічно змальованими, є війт і коваль, зять Мацея Борини. Від початку Пьотр Ракоський, сільський війт, постає перед читачем не представником селян, а представником влади – адміністративну посаду нав'язала полякам російська система самоврядного адміністрування. Через це письменник не надав йому жодної позитивної риси: людина, позбавлена характеру, яка зверхньо ставиться до підлеглих, схильна до шахрайства (краде гроші з громадської каси). Не надто переконливим виглядає факт самого обрання війта на посаду (адже це "демократична" посада) – навряд чи селяни могли аж настільки сильно помилятися у людині. Ці невідповідності й однобічність у показі персонажа обумовлюються, певно, тенденційністю автора, який створив війта для дискредитації російського загарбника.

"Іншим" у сільській громаді постає коваль, негідні вчинки якого щодо Ганки підтверджуються у "глибших пластах" роману його чужорідністю в селянському середовищі (наприклад, міський капелюх). Коваль, за задумом Реймонта, мав уособлювати робітничий клас на селі, його не можна було назвати господарем, адже він не працював на землі. На відміну від нього, ксьондз належить до господарів – хоча не обробляє землю. Проте постійно обертається у колі господарських справ, наглядає за працею в полі, крім того, він є пастирем, тобто пастухом селянських душ, а значить – керує великим

господарством, але ксьондз надто заплутався у буденних клопотах священнослужительська функція перетворилася на просту обрядову формальність.

Серед численних персонажів роману "Селяни" привертає увагу стара Ягустинка. Залишившись "на маргінесі" життя сільської громади, вона продовжує боротися за шматок хліба, та, не зазнавши житейського щастя, сама прикликає на всіх чвари, виступаючи провісником зла. Однак письменник чітко показує, що вона не є такою за природою. Жінка стала жертвою своєї доброти: колись вона безкорисливо відписала дітям усе майно, але завдяки "вдячності" власних дітей опинилась на вулиці, а голод став її постійним супутником. Тому одного дня вона постає перед нами у своїй справжній духовній іпостасі – стара жінка, яка зазнала багато лиха, проте готова допомогти будь-кому.

Велике значення мають відгуки, актуалізовані історичні події. Церковний пономар Амброжи, який, подібно до Ягустинки, належить до маргінесу Липецької громади й не розлучається з пляшкою, наділений автором значно глибшими функціями. Саме з його недоладними розповідями про давні війни поляків у Німеччині та Італії, про Начальника, Реймонт залучає історичну перспективу, показує живучість національної легенди у свідомості польського селянства. Старий наймит Борин, Куба Рохо, розповідає вже про новіші історичні події – про Січневе повстання, яке мало значний вплив на життя наступних поколінь селянства.

Символічним персонажем у романі виступає Рохо. Цей літературний образ поєднав персонажів різноманітних традицій польського письменства – від мандрівного дяка до повстанського агента, на кшталт ксьондза Робака з "Пана Тадеуша" Міцкевича. У двох перших томах "Селян" Рохо постає мандрівним жебраком, народним учителем, однак у двох наступних томах – він є конспіратором, який закликає до боротьби з російськими школами на території Польщі та з німецькими колонізаторами, пробуджуючи національну свідомість польських селян.

Автор настільки вміло веде сюжетну оповідь свого роману, що задум показати у творі панорамне життя польського селянства втілюється в органічному й життєподібному взаємозв'язку головних і другорядних персонажів, що зумовлює часопросторова єдність роману. Спостерігаючи і проникаючи у щоденне життя родини Борин, читач бачить життя їхніх наймитів і служок – Кубу, Петрека, Вітека, сільської бідноти – Ягустинки, вбогої сестри Ганки, Веронки, коморниць, яких Борина найняв для польових робіт, буття сільських адміністраторів, солтиса і вїта, плебанію, мандрівних "вільних" людей

Роха і сліпого жебрака. Виклик Борини до суду у справі аліментів його колишній наймищці дозволив Реймонтові показати через елементи сатири діяльність судової системи, читач також отримуємо відомості про службу польських селян у російській армії: після служби у війську наймається на роботу до Мацяя Петрек, а син Борини Гжеля гине під час солдатчини.

Значну роль у житті села Липці у художній конструкції роману відіграє родина Пачесів. Домінікова є не тільки сільською знахаркою та повитухою. Вона активно впливає на життя головних героїв. Саме до такої ролі у структурі роману виростає її дочка Ягна, а її син Шимек належить до тих героїчних господарів, які опановують під господарство нові землі. У цьому зв'язку його слушно порівнюють з Ісааком із роману Кнута Гамсуна "Плоди землі".

Побіжно і ніби примусово показує Реймонт інші соціальні верстви, наближені до життя Липчанських селян. Проте до них письменник не має особливого сентименту. Із розмов селян читач дізнається, що поблизу Липець і Вульці живе пан цих земель, з яким незабаром Липчани боротимуться за ліс. Частково спалений на Підляшші фільварок купують німецькі колоністи, але вони, подібно до циган, які не тішилися повагою селян і яких письменник вводить до твору лише для одного епізоду, залишаються безіменними.

Цей сюжет вписано в продуману часопросторову конструкцію. На думку дослідників, дія роману відбувається на межі 1883-1884 років, хоча сам Реймонт не тільки не надав точної дати, але й намагався всіляко замаскувати, оскільки хотів створити не реалістичний твір, а майже міфічну сагу про життя польського селянства. Однак перипетії – не міф, адже наявні різноманітні історичні й політичні алюзії, певна тенденційність, що засвідчує про намагання письменника не втратити історичну важливу для читача перспективу, котра складається із "живої традиції", зафіксованої в усних переказах, які охоплюють і ближчі історичні події – коли селяни "з панами до лісу ходили", тобто часи січневого повстання та дещо хаотичні розповіді Амброзія про повстання Костюшка й наполеонівські війни, і часи далекого минулого (символічна проекція на сучасність), про "короля селян" Казимира Великого та військо короля Болеслава.

Якщо історична перспектива є не цілком прописаною, має своєрідне міфічно-легендарне забарвлення, то враження міфічності часової конструкції твору зростає відповідно до осмислення інших часових координат роману – щоденного життя селянина, обумовлене церковно-хліборобським річним циклом. На це вказують назви томів, які репрезентують чітку циклічну картину: осінь, зима, весна та літо. Сюжетний час "Селян" триває десять місяців. Наприкінці вересня

вдівець Мацей Борина одружується з Ягною Пачесівною, та за кілька тижнів смертельно поранений Борина помирає, натомість Ягна шукає розради у вїйта, а потім – в обіймах Яся. Закінчується сюжетна дія наприкінці липня, коли події, пов'язані з Ягною, сягають своєї кульмінації: ця інтрига, яку ретельно готував органіст, закінчується вигнанням дівчини з села та її каменуванням.

Але треба чітко усвідомити, що не сюжетний час є визначальним для художнього ритму роману. Домінує передусім природний календар. Початок природного циклу Реймонт вбачає в осені, коли хлібороб засіває озимі, а кінець – у літі зі жнивими й збором врожаю. Природа виступає водночас щедрою матір'ю для селянина і його господинею. Природний календар є непорушним, відтак, стає життя людей, які цілковито від нього залежать. Восени земля змушує селянина висівати зерно, взимку дозволяє зайнятися хатніми роботами, працею в лісі, громадським справами, а навесні знову виганяє в поле, щоб садити городину, картоплю, пильнувати й обробляти свої посіви аж до самої осені – часу збирання врожаю.

Сувору непорушність законів природи та залежність від них селян автор контрастно показує саме в порушенні цього зв'язку. Навесні, коли природа кликала селянина до праці на полі, коли "води спадали й земля просила плугів, гною й того зерна святого", липчанські селяни сиділи у в'язниці через боротьбу за ліс. З порятунком приходить Рохо, який розповідає про ситуацію селянам із сусідніх сіл. Незабаром зо два десятки селян приходять на допомогу липчанам, але їх приводить на поле не бажання заробітку чи хліборобська солідарність, радше обов'язок щодо землі, священний закон, порушення котрого виявиться згубним для всіх – адже природа може бути мстивою, а її влада над селянином є тотальною.

У тісному симбіозі з природним календарем діє церковний календар. Далі у житті селян вони дуже тісно переплітаються. Якщо природні цикли керують працею селянина, то літургійно-церковний календар вказує на можливості проведення дозвілля. У своїй тяжкій і напруженій хліборобській праці селянин живе від свята до свята. Хоча віра селян не є глибокою, і навіть ксьондз забуває свої проникливі проповіді, вийшовши з дверей костьолу, проте ритм церковного календаря надає життю селян певного вищого змісту, до якого вони долучаються більше за традицією, ніж свідомо. Щонеділі вони приходять до Липецького костьолу на службу, беруть участь у процесіях, молебнях, ритуалах хрещення новонароджених та відспівування померлих. До зазначених календарів додається календар національно-побутових традицій селян, яких вони суворо дотримуються. Такий циклічний час змін пір року, польових і

господарських справ, свят і обрядів, синхронізований в єдиний художній ритм, створює міфічний, позачасовий в історичному розумінні, символічний хронотоп роману.

Цей символічний пласт "Селян" визначає не тільки соціальні, а й антропологічні орієнтири та цінності твору. Природа цілковито владарює в їхньому житті, але вони не є рабами землі, оскільки навчилися підпорядковувати її закони для свого життя, беручи її плоди та відплачуючи вдячністю. Реймонт показує, що найбільшими таємницями залишаються народження нового життя і смерть, про невідворотність якої селяни знають, а тому не бояться її. Вони вмирають з усвідомленням того, що смерть є також природною, наче прихід зими, вона вписана у світовий лад постійної зміни: на місце Мацяя приходить Антек, місце Куби займає Петрек, після Агати жебрацький ціпок переходить до Билиці. Агата багато років збирала придорожнє гусяче пір'я собі на смертну перину, а Мацей Борина зберігав на горіщі дошки на труну. Селяни в романі чітко знають своє місце у світі, смерть приймають із готовністю, мов сплачують борг природі за своє народження. Тому епізоди смерті героїв твору (Мацяя Борини та жебрачки Агати) є одними з найурочистіших у польській літературі.

Важливий у житті сільської громади фольклор, обрядовість і народні традиції, котрі визначають своєрідні моральні закони, які лише частково обумовлюються кодексом католицької церкви або державним законодавством. Народні норми моралі передаються від покоління до покоління. Селяни добре знають етнічні засади та підпорядковуються їм. Головною виконавчою силою народного законодавства є воля громади, дія якої дуже добре описана ще в "Дзюрдзях" Елізи Ожешко. Воля громади – мірило самоповаги людей, константа їхнього щоденного життя. Звідси, нечестивого вїйта селяни мусять поважати, бо самі його вибрали, а керівників повіту зневажають – влада тримається виключно на страху селян перед "вищими" й "сильнішими". Волю громади довелось прийняти Антекові та Ягні, яку було "висвячено" із села.

Варто відзначити, що попри велику роль окремих героїв, Реймонт у своєму творі показав передусім сільську громаду (суб'єкт моральної та соціальної дії), виправдавши підназву "Селян" – "сучасний роман". Письменник репрезентував селянство не як винятковий і екзотичний пласт, а як повноправний і цікавий елемент художнього світу. Владислав Ремонт протягом твору невтомно демонструє різноманітні хитрощі, до яких вдаються Липчани для досягнення власних егоїстичних цілей. За кодексом подружнього безчестя, одружений чоловік має право на перелюб (те саме щодо заміжньої жінки, яка

шукає втіхи в інших чоловіків) за умови таємниці стосунків. Якщо подружня зрада публічна, то це стає викликом моральним нормам громади та зумовлює покару. Здається, що дволикість у моралі селян позбавлена прагнення свободи, яке Реймонт уперше з такою силою відкрив у польського селянина.

Універсальність проблематики роману "Селяни" та епічний розмах дозволили критикам провести паралелі між романом та епосом Гомера (наприклад, похід польських селян на ліс часто порівнюють з описом кораблів, які відправились до Трої), а також епічною поемою Адама Міцкевича "Пан Тадеуш" (помітні чіткі алюзії у тексті роману).

12 листопада 1919 року з'явилася перша згадка у пресі про висунення кандидатури польського письменника на Нобелівську премію, а через п'ять років, 13 листопада 1924 року, Шведська Академія Наук визнала Владислава Реймонта її лауреатом.

До 1920-х років про Реймонта у Швеції не згадували. Могли наблизити польського прозаїка до шведського читача лише німецькі переклади його творів. Переклад "Землі обітованої" випередив публікація твору "Селяни" на два роки – роман з'явився у перекладі Елен Вестер в 1921 році. Кандидатуру письменника на цю високу премію висунула Польська Академія Наук: документи щодо премії, вручив Станіслав Вендкевич, який перебував тоді у Стокгольмі. Вендкевич взяв також інтерв'ю у віце-директора Бібліотеки Нобеля Альфреда Єнсена, який неабияк зацікавився творчістю Владислава Реймонта. Важливим був позитивний відгук професора Шведської Академії Фредріка Бьока – члена журі.

На початку жовтня 1924 року все ще не було відомо, кого визнають лауреатом престижної нагороди, адже поруч разом із Реймонтом на премію претендував Томас Гарді. До речі, Владислав увесь час конкурував з іншим польським номінантом – Стефаном Жеромським, якого так само висунула Польська Академія Наук. Останнього гаряче підтримував Конрад Чарноцький, працівник польського посольства у Швеції, відомий у літературних колах Швеції. Крім того, творчість Реймонта здобула визнання таких впливових шведських літературознавців, як Єнсен і Стендер-Петерсен.

Альфред Єнсен був референтом слов'янської літератури при Інституті Фундації Нобеля, твори Жеромського, які з'явилися у перекладі тієї самої Елен Вестер, відразу зацікавили шведського вченого. Проте у 1920 році кандидатуру Жеромського відкинули – його твори були маловідомими на Заході. Лауреатом Нобелівської премії став Кнут Гамсун. Прихильник творчості автора "Попелу" професор Р. Екблом висунув кандидатуру Жеромського ще раз у 1923 році, але письменнику не пощастило знову, завадили нищівні відгуки

Фредріка Бьока, який прислухався до різких нападок німецької критики на твір Жеромського "Вітер з моря" і зумів радикально змінити думку про митця кількох членів Шведської Академії Наук. Незважаючи на захист Жеромського від Адольфа Стендер-Петерсена (читав польського прозаїка в оригіналі й у своїй чудовій студії про його творчість назвав "Вітер з моря" найкращим його твором), на те, що Бьоківі було висунуто неспростовне обвинувачення за критику твору, який той навіть не читав, справу було зроблено, і кандидатура Жеромського не знаходила в комісії одностайного схвалення.

Характер цієї конкуренції двох видатних майстрів польського слова в очах Заходу чудово ілюструє думка Стендер-Петерсена, який знайшов своє формулювання для рішення комісії Шведської Академії Наук у справі присудження премії саме Реймунту: "Серед сучасних польських авторів лише двоє могли вважатись і вважалися справжніми кандидатами на Нобелівську премію. Одним з них був Реймонт, а іншим – Жеромський. Відмінність між ними не є відмінністю в обдаруванні, її не можна виміряти жодними балами естетичного оцінювання; тим не менше обидва принципово відрізняються поглядом на світ і темпераментом, характером і напрямом творчості. Обидва вони постають гідними представниками польської літератури, а своєю відмінністю свідчать про багатство й різноманітність духовної структури своєї нації. Жеромський, повний контрастів, егоцентрично зорієнтований дослідник нерозв'язних проблем і заплутаних сумнівів, є пристрасним, неспокійним інтелектуалом; Реймонт – це статечний і гармонійний поет, який виробив неподільний і послідовний погляд на світ, у власній душі помістивши весь проблемний клубок. Жеромському ніколи не вдавалось досягнути Реймунтової сили у творенні щільних, з однієї брили викутих шедеврів, ані разом із ним проникнути у світ явищ на основі спокійної, нічим не скаламученої поетичної візії; натомість Жеромський завжди перевищує Реймонта глибиною почуття, багатогранністю художнього вираження, силою темпераменту і чарівністю мови. У Жеромському знаходить свій символ невгамовний польський темперамент, який швидше пожертвує життям, ніж коханням чи ненавистю, і не стримає свого запалу, поки до дна не вип'є келих насолоди або смутку. В Реймонта інакше. Його ліро-епічний стиль виблискує, немов спокійна, рівна поверхня глибокого лісового озера, прихованого серед дерев, подалі від велелюдних доріг і подалі від бур. Його оповідь характеризується академічною рівномірністю, а драматичне напруження ніколи не переходить природних кордонів життя. Реймонт ніколи не вдягає кохання у барви, які були б яскравіші за реальні, не змальовує печалі в

надприродних масштабах і не приписує життю якоїсь виняткової жорстокості" [5].

Велику роль у перемозі Реймонта відіграло нове обличчя – Альфред Висоцький, який 1924 року став послом Польщі у Стокгольмі. Висоцький зайнявся справою Нобелівської премії лише незадовго до засідання комісії. З цією метою він зустрівся з Бьоком і зрозумів, що кандидатура Жеромського не мала жодних шансів. Як публіцист і фейлетоніст проницьких видань, Бьок різко виступав проти Англії та Франції (через те не пройшов найбільш вірогідний кандидат на премію – Томас Гарді), нерідко критикував польську зовнішню політику щодо Німеччини. Альфред Висоцький вирішив порадитися з архієпископом Натаном Сьодербломом, ученим-теологом, другом спадкоємця трону й одним із найвидатніших інтелектуалів Швеції. У дискусії з отцем дипломат виявив, що творчість Реймонта священник знав досить слабо, натомість про Жеромського висловився різко негативно, підкреслено заявивши, що це письменник, з яким він не хотів би знайомити шведського читача.

На прохання Висоцького ґрунтовну статтю про творчість автора "Селян" написав Адам Гжимала-Седлецький, яку переслали шведському славістові з Гьотеборга Стендер-Петерсону. Обидва, Петерсен і Бьок піднесли заслуги Реймонта до небачених висот, водночас відмовивши у будь-яких шансах на успіх Жеромському. Петерсен назвав Владислава Реймонта "першим серед європейських письменників", а Бьок захопився композицією роману "Селяни", багатством деталей, надзвичайним відчуттям природи та гумором, але насамперед – повагою до життя у всіх його проявах.

Знаменно, що в Польщі письменник не знаходив такого зацікавлення у читачів і літературознавців, як Жеромський. Крім того, популяризували думку, що єдиним кандидатом від Польщі у галузі літератури є автор "Бездомних". Однак саме Реймонту симпатизували у Швеції, де його роман "Селяни" порівнювали з "Паном Тадеушем" Міцкевича та "Іліадою" Гомера, вважали твір польського прозаїка художньо багатшим від "Землі" Еміля Золя.

Зацікавлення творчістю Владислава Реймонта у шведських літературно-критичних колах зумовило видання перекладу роману "Селяни". Посол Висоцький зробив для себе відповідні висновки, але вже не мав часу просити Польську Академію Наук про поновлення кандидатури Реймонта, відтак, відповідно до статуту Фондації Нобеля, поновлення могло відбутися за поданням одного зі шведських професорів.

3 листопада 1924 року ще не було відомо, хто стане переможцем, однак Фредрік Бьок вислав до Альфреда Висоцького лист із проханням

прислати фотографію Реймонта: він уже вважав письменника переможцем і готувався написати про нього статтю. Засідання комітету проходило без найбільшого прихильника Томаса Гарді, голови комітету Генріка Шюка, який захворів і не зміг особисто взяти участь у засіданні. 13 листопада із секретаріату Нобелівського комітету Висоцькому повідомили, що Владислав Реймонт став лауреатом. Посол негайно надіслав письменнику телеграму з привітанням і запитанням, чи зможе той приїхати на вручення нагороди з рук шведського короля (з листа від Реймонта Висоцький знав, що він нездужає та збирається їхати лікуватися на південь). Польський прозаїк, дуже хворий, остаточно розбитий переживаннями через імовірне преміювання, перебуваючи у скрутному фінансовому становищі, повідомив у зворотній телеграмі, що приїхати на вручення нагороди не зможе. "Жахливо, – пояснював він пізніше у листі до Висоцького, – Нобелівська премія, гроші, всесвітня слава – і людина, яка ледве може самотійно перевдягнутись. Це справжня іронія життя, глузлива і дійсно сатанинська". За збігом обставин, інший лауреат тогорічної Нобелівської премії, голландський фізик Айнтовен, також не міг прибути до Стокгольму на вручення премії, оскільки перебував у Південній Америці. Отже, Нобелівський комітет вирішив не влаштовувати звичайної церемонії. Альфред Висоцький отримав від Генріка Шюка чек на 116718 крон, диплом і велику золоту медаль, які відіслав Реймонту до Ніцци, куди письменник виїхав на лікування.

Дороге закордонне лікування мало допомагало письменникові з невиліковною хворобою серця. Крім того, Реймонта пригнічувала слава, нарешті здобута на батьківщині, бо відзначений у Стокгольмі письменник вважав, що його недооцінювали. Пишучи до Макушинського з подякою за статтю у "Літературних Відомостях", Реймонт скаржився: "Іншим влаштовували гучні пеани на будь-який смак і підносили до небес, я ж мав тішитись абсолютною байдужістю. Один лише Седлецький у щось мене ставив і був самотнім голосом у пустелі. А інші поплескували мене ласкаво по плечу, визнавали деякі таланти й поблажливо посміхалися. Що ж робити, я піднімався з "низин", як ласкаво зауважив п. Дембіцький, отже, до мене мали лише ласкаву поблажливість як молоді, так і старі з висот польської глупоти. При цьому я не був паяцом, запатентованим якимось там університетом, що для вітчизняного алфавітизму стало вже просто образою, тому як же "вчені" мали мною займатися? Я не був ані "соціалом", ані євреєм, ані партійником". Владислав Реймонт писав, що його переповнює смуток, "що так завжди має бути: мною цікавилися тільки найближчі, лише родина, а потім мобілізувалася

відразу вся увага загалу. Я став для всіх дорогим і коханим. Тепер мною пишуться".

Так почував себе у кінці життя лауреат Нобелівської премії.

Список використаних джерел та літератури

1. W stulecie urodzin Reymonta // Prace Polonistyczne. – 1968. – Ser. XXIV.
2. Krzyszanowski J. Władysław Stanisław Reymont. Tworca i dzieło. – Lwow, 1937.
3. Wyka K. Proba nowego odczytania "Chłopow" Rejmonta // Pamietnil Literacki. – 1968. – Z. 2. – S. 57–105.
4. Ziejka F. Władysław Stanisław Reymont – "Chłopi" / Lektury polonistyczne. – Pozytywizm – Młoda Polska. – T. 1. – Krakow, 1998. – S. 320.
5. Koc B. Reymont: Opowieść biograficzna. – Warszawa, 2000. – S. 185.

Roscisław Radyszewski. Nobelewski powieść Władysława Reymonta.

W artykule dokonano analizy powieści W. Reymonta "Chłopi", za którą autor otrzymał nagrodę Nobla Przedstawiono głęboki artystyczny sens epopei.

Rostyslav Radyshevskiy. Nobel Novel by Vladyslav Reimont.

The article deals with the analysis of novel "Peasants" by V. Reimont, for which the writer received the Nobel Prize.

The article reveals the internal artistic essence of the epopee as well as the means of plot formation the anthropological landmarks and value of the work.